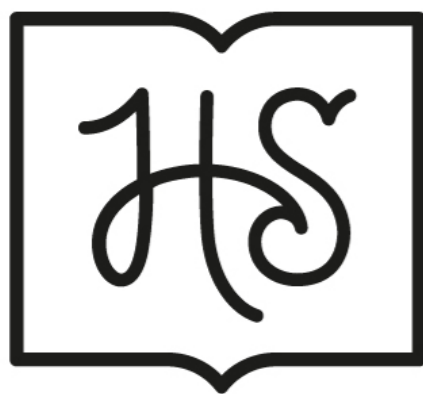

HISTORIA SCHOLASTICA

2/2020

Ročník / Volume 6

Praha / Prague 2020

Historia scholastica

Č. / No. 2/2020

Roč. / Vol. 6

Redakční rada / Editorial Board

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief: doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Zástupce vedoucího redaktora / Deputy Editor: PhDr. Markéta Pánková (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Prof. PhDr. Martin Holý, Ph.D. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Doc. PhDr. Dana Kasperová, Ph.D. (Technická univerzita v Liberci)

Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc. (Univerzita Pardubice)

Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc. (Univerzita Pardubice)

Doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D. (Univerzita Karlova v Praze a Akademie věd ČR)

Mgr. Magdaléna Šustová (Muzeum hlavního města Prahy)

Doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc. (Filosofická fakulta University Karlovy v Praze)

Mezinárodní redakční rada / International Editorial Board

Dr. Marta Brunelli, Ph.D. (University of Macerata)

Prof. Dr. Marcelo Caruso (Humboldt Universität Berlin)

Prof. Dr. Lucien Criblez (Universität Zürich)

Prof. Andreas Fritsch (Deutsche Comenius Gesellschaft)

Prof. Dr. Gerald Grimm (Universität Klagenfurt)

Prof. Dr. Andreas Hoffmann-Ocon (Pädagogische Hochschule Zürich)

Prof. PhDr. Blanka Kudláčková, Ph.D. (Trnavská univerzita v Trnavě)

Prof. Dr. Eva Matthes (Universität Augsburg)

Prof. Dr. András Németh (Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest)

Prof. Dr. Jürgen Oelkers (Emeritus Professor Universität Zürich)

Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., dr.h.c. (Historický ústav Akademie věd ČR)

Prof. Dr. Simonetta Polenghi, Ph.D. (Università Cattolica del Sacro Cuore Milano)

Prof. Dr. Edvard Protner (Univerza v Mariboru)

Prof. Dr. Dr.h.c. Ehrenhard Skiera (Univ. Prof. a.D. Europa-Universität Flensburg)

Výkonná redaktorka / Executive Editor:

Mgr. Lucie Krausová (Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze)

Vydavatelé / Publishers:

Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského

Valdštejnská 20, 118 00 Praha 1, www.npmk.cz

IČ 61387169

Technická univerzita v Liberci

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Studentská 1402/2, 461 17 Liberec 1, www.tul.cz

IČ 46747885

ISSN 2336-680X

Časopis **Historia scholastica** je vydáván dvakrát ročně. Toto číslo bylo publikováno v prosinci roku 2020.

Časopis **Historia scholastica** je zařazen do mezinárodních vědeckých databází Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO a ERIH Plus.

Sociálna a postpenitenciárna starostlivosť o ťažko vychovateľnú mládež na Slovensku v 70. rokoch 20. storočia – ako sa riešil „neexistujúci“ problém?¹

Ivana ŠUHAIJOVÁ

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 February
2020

Accepted 12 October
2020

Available online 31
December 2020

Keywords:

youth with educational
difficulties, social care,
post-penitentiary care,
social worker

I. Šuhajdová

Trnavská univerzita
v Trnave •

Pedagogická fakulta
Katedra pedagogických
štúdií •

Priemyselná 4

918 43 Trnava •

Slovenská republika •

ivana.suhajdova@truni.sk

ABSTRACT

Social and post-penitentiary care for difficult youngsters in Slovakia in the 1970s of the 20th century – how was the “non-existent” problem solved?

The Socialist society had a clear idea on an education and on a direction of the development of children as the future generation. Children were expected to become physically and morally developed citizens according to the requirements of the then government in power. Even though the governing political representation promoted the claim that social problems were a capitalist advancement and had no place in the socialist society, the opposite was true. The idea of the perfect society without social problems was only a political bubble, bursting of which, besides other areas, was very quickly manifested also in lives of some children and youth in a form of a delinquency. The contribution aims to describe the activities of social workers and social curators of the national committees in terms of a social and post-penitentiary care for difficult youngsters in Slovakia in the 1970s.

¹ Príspevok vznikol s podporou projektu VEGA č. 1/0106/20 Sloboda vs. nesloboda vo vzdelávaní a výchove na Slovensku v období rokov 1948–1989. Z uvedeného dôvodu, hoci z historického hľadiska je spoločensko-politická prepojenosť medzi SSR a ČSR zjavná a nepopierateľná, sa príspevok výlučne orientuje iba na SSR. Jeho cieľom preto nie je popísanie, či dokonca komparácia predmetnej problematiky s ČSR. K tomu čitateľovi môžu poslúžiť monografie ako napr. Péče o děti v ČSSR, či od Špiláčkovej Česká sociální práce v letech 1968–1989.

Krátky exkurz do spoločensko-politického rámca totalitárnej spoločnosti na Slovensku²

70. roky 20. storočia ovplyvnili hospodárske, spoločenské a kultúrne dianie v spoločnosti ako aj životy mnohých jednotlivcov a ich rodinných príslušníkov. Začiatok tohto obdobia sa spája s nástupom normalizácie, ktorá človeka podporujúceho demokratizačný proces zasiahla predovšetkým stratou jeho postavenia v práci alebo likvidačným kádrovým posudkom. „Fyzické násilie a priame perzekúcie vystriedalo zastrašovanie a spoločenské šikanovanie sprevádzané pracovnými postihmi, nemožnosťou spoločenského uplatnenia či znemožnenie študovať pre rodinných príslušníkov. Pre režim bolo dôležité, aby získal, ak už nie podporu, tak aspoň tichý súhlas obyvateľstva“ (Jašek, 2018, s. 13–14). Tento tichý súhlas si režim dokázal vydobíť nepísanou spoločenskou zmluvou s občanmi, ktorej podstata spočívala v nasledovnom princípe. Zato, že režim garantoval občanom určitý životný štandard, prácu a sociálne istoty, vyžadoval na oplátku od občanov apolitickosť, rezignáciu v oblasti verejného diania či prejav ich dôvery počas volieb a osláv socialistických sviatkov (Jašek, 2019). V spoločnosti sa tak etabloval režim, ktorého ideológiou bolo potláčanie akejkoľvek kritiky zo strany občanov ako aj porušovanie ich základných ľudských práv (Krankus, 2019). V spoločnosti dominovala rezignácia, existenčný strach a v prípade inteligencie aj strach zo straty primeraného zamestnania. V porovnaní s českým územím možno konštatovať, že normalizácia na Slovensku prebehla miernejšie (Kalinová, 1998). Prejavilo sa to aj v oblasti kultúry, kde bol slovenský dissent slabšie zastúpený, čo Londáková vysvetľuje skutočnosťou, že „slovenský dissent nedisponoval takým organizačným a intelektuálnym zázemím ako ten český, od ktorého sa odlišoval „inou „kvalitou“, spôsobom komunikácie s režimom a napokon aj v niektorých cieľoch. Na Slovensku dominoval katolícky dissent, ktorý sa snažil o občianske slobody sústredením sa na slobodu vierovyznania, slobodné právo jej šírenia, vyjadrovania a udržiavania (2018, s. 26).“³ Okrem kresťanského dissentu však na Slovensku pôsobili aj liberálne a ľavicovo orientovaní intelektuáli, ktorých snaha bola orientovaná na dodržiavanie občianskych práv (Jašek, 2019). Jednou z ďalších dôležitých oblastí uplatňovania sily vládnucej moci bola škola, ktorá sa stala „priestorom na kádovanie a trestanie učiteľov a detí, ktoré boli názorovo, nábožensky či politicky „nespoláhľivé“. Totalitný režim využil, resp. zneužil školský priestor na posilňovanie vlastnej ideológie i na potláčanie základných ľudských práv. Aktéri procesu výchovy a vzdelávania sa stávali obeťami systému a režimu, ktorý ich mal vychovávať a vzdelávať“ (Neupauer, 2018, s. 122). Uvedeným spoločensko-politickým podmienkam muselo čeliť nielen dospelé obyvateľstvo, ale aj deti a mládež,

² Z hľadiska celkového rozsahu príspevku nie je možné spoločensko-politickú situáciu 70. rokov 20. storočia na Slovensku na tomto mieste popísať podrobnejšie. Pre hlbší vzhľad do problematiky odporúčame čitateľovi napr. ŠOLCOVÁ, Miroslava, 1976. *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*. Praha: Horizont; Kolektív autorov MPaSV ČSSR, 1985. *Sociálne istoty v Československu*. Bratislava: Práca; KALINOVÁ, Lenka, 1998. *Sociálny vývoj Československa 1969–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; či KUDLÁČOVÁ, Blanka, ed., 2019. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava: Trnavská univerzita.

³ Podrobnejšie informácie možno nájsť u Londákovvej, 2018. Slovenská spoločnosť v období normalizácie – jej dôsledky v kultúre a v školstve. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka, ed. *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.

ktorých počet do 14. roku života predstavoval v 70. rokoch 20. storočia približne 27 % z celkovej slovenskej populácie (Kalinová, 1998).

Socialistický štát – obdobie (bez) sociálnych problémov?

V období socializmu bolo veľkou snahou vytvoriť predstavu dokonalej spoločnosti. K tejto falošnej ilúzii prispievala svojimi politickými zásahmi štátna moc a propaganda šíriaca sa spoločnosťou. V prvých rokoch socializmu sa sociálnej starostlivosti nevenovala veľká pozornosť, vládlo presvedčenie, že všetky sociálne problémy sú dočasné a zmiznú, akonáhle zmiznú triedne rozdiely (Šiklová, 2001). Cieľom bolo vzbudiť presvedčenie, že „v socializme sociálne problémy neexistujú a nie je preto prakticky potrebná sociálna starostlivosť starého poňatia“ (Průcha, 1973, s. 4). Nedostatky vo výchove detí a zlyhanie v rodičovských funkciách boli klasifikované nie ako problém socializmu, ale ako prežitky kapitalizmu (Kolektív autorov Ministerstva práce a sociálnych vecí ČSSR, 1985). V prípade mladistvých sa paradoxne ukázalo, že delikventnej činnosti sa dopúšťali aj mladiství z dobre situovaných rodín (Špendla et al., 1970). Socialistický štát v rámci svojej ideológie vyžadoval, aby z detí vyrástli „telesne zdatní a morálne vyspelí občania, majúci charakterové rysy socialistického človeka“ (Keller, Brabcová a Zelenková, 1973, s. 84). Uvedené jasne deklaruje predstavu ideálneho občana. V prípade mladistvých sa to však nepodarilo dosiahnuť vždy, a tak v tomto prípade problém, o ktorom socialistická spoločnosť tvrdila, že neexistuje, dostal pomenovanie ťažko vychovateľná mládež. Z hľadiska sociálnej politiky si preto socialistický štát v 70. rokoch za jeden zo svojich cieľov stanovil „venovať zvýšenú pozornosť ochrane mládeže pred protispoločenskou činnosťou a boj proti kriminalite mládeže“ (Kontrolná správa o realizovaní opatrení na zamedzenie rastu kriminality mládeže, 1975, s. 1).

Vymedzenie pojmu ťažko vychovateľná mládež

Kolektív autorov Ministerstva práce a sociálnych vecí ČSR (1969) uvádza v Konceptii sociálnych služieb dve skupiny ťažko vychovateľnej mládeže. Prvou bola *mravne ohrozená mládež*. Jednalo sa o deti do pätnásť a mládež do osemnásť rokov, žijúcich v sociálno-patologickom prostredí, v ktorom im hrozilo riziko mravného narušenia, a teda by časom mohli do kategórie ťažko vychovateľnej mládeže patriť. Sociálna starostlivosť sa zameriavala na nápravu sociálno--patologických pomerov ich rodinného prostredia. Cieľom nebola reedukácia, ale prevencia a sanácia rodinného prostredia. Druhú skupinu tvorila *mravne narušená mládež* dopúšťajúca sa prečinov či trestných činov. V ich prípade bola cieľom reedukácia realizovaná výchovou, ochrannou výchovou, podmieneným odsúdením, nepodmieneným odsúdením a následnou resocializáciou. Druhá skupina dostala pomenovanie ťažko vychovateľná mládež (Špiláčková, 2016).

Iné vymedzenie ťažko vychovateľnej mládeže bolo možné podľa Mládeka (1979) nájsť u sociálnych pracovníkov okresných národných výborov, ktorí s mládežou priamo pracovali a za ťažko vychovateľnú mládež považovali jedincov, ktorí sa vo veku od pätnásť a neprekročení osemnásť rokov buď dopustili kvalifikovaného protispoločenského konania (tzv. *mladiství delikventi*) alebo mladistvých, ktorých správanie vyžadovalo výchovné zásahy

zo strany NV či iných spoločenských výchovných inštitúcií (tzv. *mravne narušení jedinci z radu mladistvých*).

Podrobnejšie obidve skupiny vymedzovali dva zákony. Zákon o rodine (č. 94/1963 Zb., § 43) špecifikoval mladistvých, ktorým bolo pre mravné narušenie vyslovené opatrenie v podobe *napomenutia, stanovenia dohľadu alebo uloženia obmedzenia*. Do tejto skupiny sa zaraďovali jedinci, ktorých príčina mravného narušenia nevyplývala z podmienok ich rodinného či sociálneho prostredia. Zákon o rodine (č. 94/1963 Zb., § 45) ďalej špecifikoval mladistvých, ktorým bola pre mravné narušenie nariadená *ústavná výchova*, ktorú súd nariadil v prípadoch, kedy predchádzajúce výchovné opatrenia nevedli k náprave alebo ak rodičia z vážnych dôvodov nevedeli svojmu dieťaťu zabezpečiť riadnu výchovu. Iná situácia bola podľa trestného zákona (č. 141/1961 Zb., § 84) v prípade uloženia *ochrannej výchovy*. Uloženie ochrannej výchovy bol dôsledok závažného protispoločenského správania či mravného narušenia, všetci mladiství, ktorým bola ochranná výchova uložená, sa automaticky považovali za ťažko vychovateľnú mládež.⁴

Úlohy národných výborov v rámci starostlivosti o ťažko vychovateľnú mládež

Činnosť NV v rámci starostlivosti o ťažko vychovateľnú mládež bola v 70. rokoch obsiahnutá v platnom trestnom zákone č. 141/1961 ako aj v zákone č. 59/1965 o výkone trestu odňatia slobody. Podľa § 292 trestného zákona bolo potrebné v konaní proti mladistvému čo najdôkladnejšie zistiť stupeň jeho rozumového a mravného vývoja, povahu, pomery a prostredie, v ktorom žil a bol vychovávaný, jeho správanie pred ako aj po spáchaní trestného činu. Hlavnou úlohou NV bolo vytvárať vhodné podmienky pre dovriešenie nápravy odsúdených mladistvých po ich prepustení z výkonu trestu, zároveň boli nápomocné pri dokončení prípravy mladistvého na budúce povolanie, hľadani vhodného zamestnania a celkovej jeho resocializácii. Úlohy NV v rámci prevencie protispoločenskej činnosti a pri zaisťovaní sociálno-výchovného pôsobenia na ťažko vychovateľnú mládež boli následne obsiahnuté v zákone č. 121/1975 Zb. o sociálnom zabezpečení, v ktorom boli stanovené základné princípy a smery sociálnej starostlivosti. Podľa daného zákona mali sociálnu starostlivosť o ťažko vychovateľnú mládež vykonávať NV v spolupráci s ostatnými štátnymi orgánmi, hospodárskymi a spoločenskými organizáciami. Cieľom bolo zaisťovať dovriešenie prevýchovy a resocializácie ťažko vychovateľnej mládeže ako aj zvýšenie účinnosti v oblasti prevencie kriminality mládeže (Péče o deti, 1978). V rámci sociálnej starostlivosti o ťažko vychovateľnú mládež poskytovali NV výchovnú a poradenskú starostlivosť v rodinnej

⁴ Napriek našej snahe sa nám nepodarilo v archívnych dokumentoch z daného obdobia nájsť štatistické ukazovatele kriminality mládeže. Uvedené môže byť spôsobené tým, že sa údaje buď nezachovali, alebo sa dôkladne nevedli, čomu by nasvedčovala skutočnosť, že „ťažko vychovateľnú mládež“ inak definovali sociálni pracovníci ONV, inak Ministerstvo práce a sociálnych vecí ČSR a inak legislatíva daného obdobia. V archívnych dokumentoch nachádzame iba všeobecné informácie, ako napr. v prvej polovici 70. rokov sa znížila veková hranica delikventnej mládeže a zároveň sa zvýšil počet detí s delikventným správaním (Kontrolná správa o realizácii opatrení na zamedzenie rastu kriminality mládeže, 1975). Citovaná správa je koncipovaná veľmi všeobecne, bez akýchkoľvek konkrétnych štatistických ukazovateľov. Podobne napr. Matoušek (2011) uvádza, že 70. roky znamenali nárast kriminality u mládeže z dobre situovaných rodín. Autor však už bližšie neuvádza žiadne štatistické ukazovatele či zdroje, na základe ktorých sa k danému konštatovaniu dopracoval.

a sociálnej oblasti, sociálnoprávnu ochranu a ústavnú sociálnu starostlivosť. Súčasne sa podieľali na zisťovaní prípadov ohrozeného alebo už narušeného vývoja mládeže a následne zabezpečovali odstránenie príčin a zistených dôsledkov ohrozenia či narušenia. V kompetencii MNV bolo vykonávanie dohľadu nad životnými podmienkami detí, ktoré boli prepustené z ústavnej alebo ochrannej výchovy ako aj dohľad nad životnými podmienkami mladistvých prepustených z výkonu trestu odňatia slobody. Vychádzalo sa z presvedčenia, že ďalší vývoj mladistvého bude do značnej miery závisieť od podmienok a pomerov, do ktorých sa po prepustení vráti. MNV museli preto neustále spolupracovať nielen so samotnou rodinou mladistvého, ale aj so školami, spoločenskými organizáciami a príslušnými závodmi (Keller, Brablcová a Zelenková, 1973).

Na základe zákona o pôsobnosti orgánov SSR č. 132/1975 upriamili NV pozornosť na vyhľadávanie narušených rodín a mládeže. Ministerstvo práce a sociálnych vecí SSR za týmto účelom pôsobilo na NV, aby sledovali narušené rodiny s deťmi a zintenzívnili v nich sociálno-výchovné pôsobenie. Dôraz sa kládol „na lepšie využívanie výchovných opatrení, zintenzívnenie dohľadu nad ťažko vychovateľnou mládežou, na prevýchovu mladistvých podmienične odsúdených, prepustených z výkonu trestu, odňatia slobody a neumiestnených detí, ktorým bola nariadená ústavná alebo ochranná výchova“ (Kontrolná správa o realizácii opatrení na zamedzenie rastu kriminality mládeže, 1975, s. 7). V máji 1976 vydalo MPSV SSR pre NV metodický pokyn týkajúci sa nariadovania výchovných opatrení a vykonávania dohľadu a kontroly (Zhodnotenie účinnosti opatrení na riešenie problémov narušených rodín a detí vyžadujúcich osobitnú starostlivosť, 1977). Na základe uznesenia č. 277 z 29. septembra 1976 upriamilo MPSV pozornosť NV na ešte dôslednejšiu ochranu detí a mládeže pred škodlivými vplyvmi, protispoločenskou činnosťou a recidívou delikventnej činnosti (Správa o plnení úloh v oblasti sociálneho zabezpečenia národnými výbormi, 1977).

Sociálna a postpenitenciárna starostlivosť sociálnych pracovníkov národných výborov o ťažko vychovateľnú mládež

Sociálnu a postpenitenciárnu starostlivosť o ťažko vychovateľnú mládež zaisťovali sociálni pracovníci oddelenia starostlivosti o deti odboru sociálnych vecí a zdravotníctva ONV a odbory sociálnych vecí a pracovných síl KNV, a to pod metodickým vedením odboru starostlivosti o rodinu a mládež MPSV (Špiláčková, 2016). Konkrétne zabezpečovanie sociálnej starostlivosti o mladistvých, ktorí boli odsúdení k nepodmienečnému trestu odňatia slobody, realizovali sociálni pracovníci v dvoch etapách. V prvej etape išlo o prácu s mladistvým v čase od skončenia trestného konania až do jeho prepustenia z nápravno-výchovného ústavu. V druhej etape pracoval sociálny pracovník s mladistvým po jeho prepustení z nápravno-výchovného ústavu. Tejto činnosti sa hovorilo *sociálna a postpenitenciárna starostlivosť o ťažko vychovateľnú mládež*. Neodlučiteľnosť prvej a druhej etapy bola evidentná už v tomto období, o čom svedčí aj tvrdenie: „v praxi nie je možné tieto činnosti od seba oddeliť, pretože na seba nadväzujú a vzájomne sa prelínajú“ (Mládek, 1979, s. 142). Bližšie sa zameriame na činnosť sociálnych pracovníkov v druhej etape práce s ťažko vychovateľnou mládežou, teda na sociálnu a postpenitenciárnu

starostlivosť, ktorá predstavovala synonymum termínu starostlivosť o dovŕšenie nápravy odsúdených, ktorý bol legislatívne ukotvený v zákone č. 59/1965 o výkone trestu odňatia slobody.

Pre úspešné zahájenie sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti o mladistvého delikventa bolo dôležité, aby boli v jeho rodinnom prostredí vytvorené, a to ešte pred skončením jeho ústavnej alebo ochranné výchovy, prípadne pred jeho prepustením z výkonu trestu odňatia slobody, vhodné podmienky zabezpečujúce jeho ďalšiu riadnu výchovu (Brablcová, 1978) a zároveň, aby sa sociálny pracovník včas dozvedel o prepustení mladistvého z nápravno-výchovného ústavu. Z tohto dôvodu bolo kľúčové, aby udržiaval kontakt s odsúdeným mladistvým ako aj so sociálnymi pracovníkmi príslušného zariadenia, ktoré posielalo najmenej mesiac pred ukončením výkonu trestu oznámenie o nadchádzajúcom prepustení odsúdeného odboru pracovných síl ONV, okresnému oddeleniu SNB a v prípade chlapcov starších ako 17 rokov aj okresnej vojenskej správe. Hlásenie obsahovalo okrem základných údajov aj informácie o zdravotnom stave mladistvého, jeho finančnej situácii, hodnotení jeho správania a pracovnej morálke. Pri zahájení sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti venoval sociálny pracovník svoju pozornosť všetkým mladistvým prepusteným z výkonu trestu. Zároveň však uskutočnil vnútornú diferenciaciu skupiny mladistvých podľa naliehavosti riešenia ich problémov, čomu následne prispôbil intenzitu sociálnej práce. Na posúdenie a vyhodnotenie závažnosti problémov mladistvých používali sociálni pracovníci nasledovné kritéria: stupeň a hĺbka narušenia jedinca, kvalita užšieho a širšieho sociálneho prostredia, do ktorého sa mladiství vracia, dosiahnutý stupeň prevýchovy v nápravno-výchovnom ústave a vzťah mladistvého k resocializačnému pôsobeniu (Mládek, 1979). V praxi to znamenalo, že najväčšiu mieru pozornosti venovali sociálni pracovníci mladistvým, u ktorých bol predpoklad najväčších problémov s ich začlenením sa do spoločnosti. Išlo tak o individuálny prístup ku každému jednému mladistvému, na základe jeho aktuálnej situácie vyplývajúcej zo závažnosti jeho problémov a prekážok úspešnej resocializácie.

V súlade s cieľmi sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti bolo možné *úlohy sociálnych pracovníkov* podľa Mládeka (1979) rozdeliť do nasledovných okruhov: *diferencované výchovné pôsobenie na mladistvých delikventov* – výchovný rozhovor spolu s poučením a poskytnutými výchovnými príležitosťami predstavovali základné prostriedky výchovného pôsobenia sociálneho pracovníka na mladistvého. Cieľom bolo analyzovať a hodnotiť problémy mladistvého za jeho aktívnej účasti, poukázať na následky jeho delikventného správania, korigovať jeho nesprávne a nežiadúce názory a ovplyvňovať jeho hodnotovú orientáciu. Sociálny pracovník viedol výchovné rozhovory bez priameho poučovania či mentorovania, na druhej strane však ponúkal „vhodne zvolené príklady“, s ktorými sa mal mladistvý stotožniť a aplikovať ich do svojho života. *Pomoc pri riešení životných problémov* – kľúčovú úlohu zohrávalo poskytovanie poradenstva (Pepřík a Chytil, 1980), pričom sa jednalo predovšetkým o pomoc pri zabezpečovaní učebného pomeru, vhodného zamestnania, ubytovania, riešenia vzťahov v rodine, dlhov či životných rozhodnutí mladistvého. Sociálny pracovník spolupracoval s hospodárskymi organizáciami, ktoré sa svojim pracovným

kolektívom vyznačovali vhodnosťou pre pozitívne výchovné ovplyvňovanie mladistvého, a v ktorých bolo možné zároveň počítať s činnosťou Revolučného odborového hnutia a Socialistickým zväzom mládeže (Brabenec, 1972). Popredné miesto v sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti o ťažko vychovateľnú mládež mala pracovná výchova, ktorá bola „poňatá v jednote s morálne politickou a svetonázorovou výchovou, odborným a všeobecným vzdelávaním, a to v režime podporujúceho kolektivismus a poriadok“ (Vašíček, 1980, s. 46). V prípade niektorých mladistvých delikventov spočívala pomoc sociálneho pracovníka aj v zabezpečení protialkoholického liečenia, liečenia drogovej závislosti či v odstránení tetovania. Zvláštnu pozornosť venoval sociálny pracovník spôsobu využívania voľného času u mladistvého, kedy spolupracoval so spoločenskými organizáciami, pričom sa usiloval u mladistvého vyvolať záujem o aktívnu účasť v daných organizáciách a o zapojenie sa do ich práce. Treba podotknúť, že činnosť mládeže vo voľnom čase bola, tak ako život celej spoločnosti, významne ovplyvnená ideológiu danej doby (Gubricová, 2018; 2019). *Sledovanie ďalšieho života mladistvého a signalizácia porúch v jeho správaní* – sociálny pracovník získaval informácie o spôsobe života mladistvého po prepustení, pričom sledovanie trvalo spravidla najmenej dva roky po jeho prepustení (Brablková 1978). Sledovanie mladistvého zároveň slúžilo ako určitá forma kontroly jeho správania sa, ktoré malo byť v súlade so spoločenskými podmienkami. V prípade relatívne menej narušených mladistvých delikventov, sa jednalo o tzv. skryté sledovanie v dlhších časových úsekoch, zatiaľ čo v prípade silne narušených mladistvých delikventov bolo sledovanie oveľa intenzívnejšie (Mládek, 1979). Sledovanie zahŕňalo správanie mladistvého v rodine, v bydlisku, na pracovisku a vo voľnom čase. V rámci sledovania mladistvého spolupracoval sociálny pracovník so spoločenskými a hospodárskymi organizáciami, s rodičmi a inými príbuznými mladistvého, s dôverníkmi starostlivosti o deti, členmi aktíva starostlivosti o rodinu a deti, s národnými výbormi, spolupracovníkmi mladistvého či s jeho nadriadeným (Brabenec, 1972). Uvedený okruh ľudí napomáhal sociálnemu pracovníkovi zistiť, aký má mladistvý vzťah k učebnému oboru, resp. k práci, k pracovnému kolektívu, k alkoholu, vplyv nevhodnej partie či spôsob trávenia voľného času. *Rozvoj spolupráce k zosilneniu a koordinácii prevýchovného pôsobenia na mladistvého delikventa* - sociálny pracovník sa v rámci sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti o mladistvých delikventov nezaobišiel bez spolupráce s ostatnými zložkami zapojenými do resocializačného procesu (Brablková, 1978). Na pracovisku mladistvého (v učňovskom zariadení) spolupracoval s bezprostredným nadriadeným mladistvého, so sociálnym pracovníkom organizácie, s príslušnými funkcionármi ROH, v prípade potreby s príslušnými zložkami zboru národnej bezpečnosti, pracovníkmi pedagogicko-psychologickej poradní, pedopsychiatrických pracovísk, zdravotníckych zariadení či protialkoholických poradní.

Sociálna a postpenitenciárna starostlivosť sociálnych kurátorov mládeže o ťažko vychovateľnú mládež

V rámci sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti o mladistvých sa časom ukázalo, že sociálni pracovníci sa nezaobídu bez špecializácie. Doporučovalo sa ustanoviť

špecializovaných sociálnych pracovníkov tzv. sociálnych kurátorov mládeže (Špiláčková, 2016). Na základe uznesenia vlády č. 81 z 20. marca bol v roku 1974 vypracovaný súbor organizačných opatrení schválený MPSV SSR, ktoré vypracovalo pre ONV popis činnosti sociálnych kurátorov mládeže, ktorí mali zabezpečovať starostlivosť o ťažko vychovateľnú mládež do 18 rokov (Kontrolná správa o realizácii opatrení na zamedzenie rastu kriminality mládeže, 1975). Sociálni kurátori pre dospelých neprispôsobivých občanov pritom pôsobili v SSR už od roku 1972 (Průcha, 1973). Činnosť sociálnych kurátorov mládeže sa v praxi rozbiehala pomaly, problémom bola nielen náročnosť danej profesie a slabé finančné ohodnotenie, ale aj skutočnosť, že viaceré ONV potrebu sociálneho kurátora mládeže nedocenili. Výsledkom bolo, že v roku 1975 evidovala SSR iba 31 sociálnych kurátorov mládeže, ďalších 13 funkčných miest ostalo neobsadených (Kontrolná správa o realizácii opatrení na zamedzenie rastu kriminality mládeže, 1975).

Úlohou sociálnych kurátorov mládeže bolo pomôcť nájsť mladistvému miesto v spoločnosti, tzn. úspešne ho resocializovať (Bajger, 1980). Svoju činnosť mali vykonávať, rovnako ako sociálni pracovníci, na oddeleniach starostlivosti o deti ONV. Z nižšie uvedeného je evidentné, že obsahová náplň práce sociálnych kurátorov mládeže bola totožná s dovtedajšou prácou sociálnych pracovníkov. Cieľom ich sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti bolo dosiahnuť nápravu delikventného mladistvého a zamedziť jeho recidívne správaniu. Zároveň mali vykonávať sanáciu rodinného prostredia a zabezpečovať vhodnosť výchovných podmienok po prepustení mladistvého z ochranej alebo ústavnej výchovy a z výkonu trestu odňatia slobody. Pomáhať pri prevýchove mladistvých a dohliadať, aby boli prijatí do škôl alebo zaradení do vhodného učebného alebo pracovného pomeru (Kontrolná správa o realizácii opatrení na zamedzenie rastu kriminality mládeže, 1975). K prijatiu do škôl či zaradeniu do vhodného učebného alebo pracovného pomeru napomáhala aj spolupráca s poradenskými pracoviskami starostlivosti o deti a mládež (Liberčanová, 2018; 2019).

Záver

Úspešnosť sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti sa posudzovala podľa kritérií ako: recidíva mladistvého v páchaní trestnej alebo inak protispoločenskej činnosti, príprava mladistvého na budúce povolanie alebo riadne vykonávanie pracovného pomeru, rodinné pomery, kontakt s inými kriminálnymi osobami, aktívna spolupráca so sociálnym pracovníkom, spôsob využívania voľného času (Mládek, 1979). Podľa Vašíčka (1980, s. 45) nebolo možné dosiahnuť nápravu u všetkých mladistvých delikventov: „márne by sme hľadali nejaké zázračné metódy, ktorými by sme napravili mladistvých v krátkej dobe tak, ako by sme si to isto priali my a s nami celá naša spoločnosť.“ Problém s ťažko vychovateľnou mládežou sa tak v 70. rokoch 20. storočia nepodarilo eliminovať a štátne orgány sa s ním museli zapodievať aj naďalej. Jedným z argumentov prečo tomu tak bolo, bolo podľa Mládeka (1979) konštatovanie, že v boji proti kriminalite mládeže a v samotnej sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti o ťažko vychovateľnú mládež neexistoval jednotný postup. To skutočne možno považovať za jednu z mnohých príčin, hlavne ak naše zistenia o sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti o ťažko vychovateľnú mládež zhrnieme do nasledovného

konštatovania. Sociálnu a postpenitenciárnu starostlivosť o ťažko vychovateľnú mládež vykonávali do roku 1975 na oddeleniach starostlivosti o deti ONV iba sociálni pracovníci, od roku 1975 sa k nim pridávajú sociálni kurátori pre mladistvých s úplne totožným obsahom pracovnej náplne. Tak sociálni pracovníci ako aj sociálni kurátori pre mladistvých zároveň spolupracovali so sociálnymi kurátormi pre spoločensky neprispôsobivých občanov starších ako 18 rokov. Výsledkom bolo, že neuzavreté prípady ťažko vychovateľnej mládeže, ktorá dovŕšila plnoletosť ako aj prípady, kedy bol mladistvý prepustený krátko pred dovŕšením plnoletosti, mohli od sociálnych pracovníkov alebo od sociálnych kurátorov mládeže prevziať sociálni kurátori pre spoločensky neprispôsobivých občanov (Brablcová, 1978). Ťažko vychovateľná mládež, ktorá dosiahla osemnásť rok života mohla preto v procese sociálnej a postpenitenciárnej starostlivosti prechádzať rukami až troch odborníkov. V takomto prípade mohlo byť pre ťažko vychovateľnú mládež veľmi zložité vybudovať si k daným odborníkom potrebný vzťah dôvery, ktorý by ich mohol motivovať k náprave v ich správaní sa.

Literatúra

- BAJGER, Oldřich, 1980. K metodice vstupního rozhovoru s občanem společensky nepřizpůsobeným. In: *Práce sociálních kurátorů*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, s. 57–78. ISBN neuvedené.
- BRABENEC, František, 1972. Sociálně právní ochrana dětí a mládeže. In: *Péče o děti (Příručka pro pracovníky národních výborů)*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. s. 61–85. ISBN neuvedené.
- BRABLCOVÁ, Vlasta, 1978. Sociální a postpenitenciární péče. In: *Péče o děti (Soubor metodických návodů)*. Praha: Organizační odbor MPaSV ČSR, s. 75–79. ISBN 17-5086-73.
- GUBRICOVA, Janette, 2018. Presahy ideologie komunizmu do činností dětí vo voľnom čase v rokoch 1969–1989. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. Trnava: Typi, s. 166–177. ISBN 978-80-568-0123-9.
- GUBRICOVA, Janette, 2019. Neformálna edukácia v povojnovom období a v období socializmu. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava: Typi, s. 356–385. ISBN 978-80-568-0369-1.
- JAŠEK, Peter, 2018. Slovensko v rokoch normalizácie: spoločensko-politická situácia. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. Trnava: Typi, s. 12–21. ISBN 978-80-568-0123-9.
- JAŠEK, Peter, 2019. Spoločensko-politický a historický kontext. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava: Typi, s. 35–58. ISBN 978-80-568-0369-1.
- KALINOVÁ, Lenka, 1998. *Sociální vývoj Československa 1969–1989*. Praha: ÚSD AV. ISBN neuvedené.
- KELLER, František, BRABLCOVÁ, Vlasta a ZELENKOVÁ, Marta, 1973. *Péče o rodinu, děti a mládež. Pro I. ročník středních škol sociálně právních*. Praha: SPN. ISBN 37-18-066.

- KOLEKTÍV AUTOROV MINISTERSTVA PRÁCE A SOCIÁLNÝCH VECÍ ČSR, 1969. *Koncepce sociálních služeb*. Praha: Tiskové oddělení MPaSV ČSR. ISBN neuvedené.
- KOLEKTÍV AUTOROV MINISTERSTVA PRÁCE A SOCIÁLNÝCH VECÍ ČSSR, 1985. *Sociálne istoty v Československu*. Bratislava: ROH. ISBN neuvedené.
- KRANKUS, Milan, 2019. Vývoj pedagogického myslenia a pedagogický diskurz. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava: Typi, s. 82–112. ISBN 978-80-568-0369-1.
- KUDLÁČOVÁ, Blanka, 2019. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava: Typi. ISBN 978-80-568-0369-1.
- LIBERČANOVÁ, Kristína, 2018. Výhovné poradenstvo v školskom systéme v období normalizácie. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku od obdobia normalizácie po pád komunizmu*. Trnava: Typi, s. 152–163. ISBN 978-80-568-0123-9.
- LIBERČANOVÁ, Kristína, 2019. Systém výchovného poradenstva. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava: Typi, s. 335–351. ISBN 978-80-568-0369-1.
- LONDÁKOVÁ, Elena, 2018. Slovenská spoločnosť v období normalizácie – jej dôsledky v kultúre a školstve. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava: Typi, s. 22–31. ISBN 978-80-568-0369-1.
- MATOUŠEK, Oldřich, 2011. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-825-8.
- MLÁDEK, Karel, 1979. Problematika sociální péče o těžko vychovatelnou mládež v působnosti národních výboru. In: *Metody sociální práce v péči o děti*. Praha: Organizační odbor MPaSV ČSR, s. 130–170. ISBN 98-971-0.
- NEUPAUER, František, 2018. Škola v rokoch normalizácie – priestor dvojtvárnosti v oblasti výchovy a vzdelávania. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1945–1989*. Trnava: Typi, s. 122–128. ISBN 978-80-568-0369-1.
- PÉČE O DĚTI (SOUBOR METODICKÝH NÁVODU). 1978. Praha: Organizační odbor MPaSV ČSR. ISBN 17-5086-73.
- PEPŘÍK, Milan a CHYTIL, Oldřich, 1980. Úkoly hospodářských organizací v péči o společensky nepřizpůsobené občany. In: *Práce sociálních kurátorů*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, s. 13–44. ISBN neuvedené.
- PRŮCHA, Miloslav, 1973. *Sociální péče a služby v ČSSR a účast' ČSČK*. Praha: Naše vojsko/ČSČK. ISBN 28-085-73.
- ŠIKLOVÁ, Jana, 2001. Sociální práce v našem štáte od druhej svetovej války do súčasnosti. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, s. 139–154. ISBN 80-7178-473-7.
- ŠOLCOVÁ, Miroslava, 1976. *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*. Praha: Horizont. ISBN 40-061-76.

ŠPENDLA, Vojtech et al., 1970. *Dospievajúca mládež v rodine*. Bratislava: SPN a Socialistická akadémia. ISBN neuvedené.

ŠPILÁČKOVÁ, Marie, 2016. *Česká sociální práce v letech 1968–1989*. Ostrava: Fakulta sociálních studií. ISBN 978-80-7464-838-0.

V AŠÍČEK, Emil, 1980. Metody i formy pracovní výchovy a profesní přípravy uplatňované v NVÚ pro mladistvé. In: *Práce sociálních kurátorů*. Praha: Organizační odbor MPaSV ČSR, s. 45–56. ISBN neuvedené.

Legislatívne pramene

Zákon č. 141/1961 Zb., o trestnom konaní súdnom (trestný poriadok). In: *Zbierka zákonov*. 9. 12. 1961.

Zákon č. 94/1963 Zb., o rodine. In: *Zbierka zákonov*. 13. 12. 1963.

Zákon č. 59/1965 Zb., o výkone trestu odňatia slobody. In: *Zbierka zákonov*. 30. 6. 1965.

Zákon č. 121/1975 Zb., o sociálnom zabezpečení. In: *Zbierka zákonov*. 14. 11. 1975.

Zákon č. 132/1975 Zb., o pôsobnosti orgánov SSR. In: *Zbierka zákonov*. 8. 12. 1975.

Archívne pramene

Kontrolná správa o realizácii opatrení na zamedzenie rastu kriminality mládeže, 1975. Fond Ministerstvo práce a sociálnych vecí Slovenskej socialistickej republiky, šk. č. 221, A-10. Slovenský národný archív, Bratislava.

Správa o plnení úloh v oblasti sociálneho zabezpečenia národnými výbormi, 1977. Fond Ministerstvo práce a sociálnych vecí Slovenskej socialistickej republiky, šk. č. 262, A-10. Slovenský národný archív, Bratislava.

Zhodnotenie účinnosti opatrení na riešenie problémov narušených rodín a detí vyžadujúcich osobitnú starostlivosť, 1977. Fond Ministerstvo práce a sociálnych vecí Slovenskej socialistickej republiky, šk. č. 262, A-10. Slovenský národný archív, Bratislava.